

Gifmoorden en ‘sluikerijen’ in de Krimpener- en Lopikerwaard

Henk Povée

In 2004 zal een boek verschijnen van de hand van Henk Povée over de geschiedenis van de Krimpenerwaard en de Lopikerwaard. Twee fragmenten uit deze ‘Geschiedenis van het land tussen Lek en IJssel’ zien hier alvast het daglicht.

De Beijersche gifmoorden

Locatie: een poldermolen in de Stolwijkse buurtschap het Beijersche anno 1815.

Die wordt bediend door watermolenaar Teunis van Dam, drieëndertig jaar oud.

Hij woont daar met zijn vrouw Niesje van achtentwintig en hun dochtertje, de kleine Jannigje van zeven.

Regelmatig zwaait het molenaarsechtpaar naar boer Piet Baas die elke dag voorbijkomt als hij de melk van zijn eigen koeien gaat uitventen in Gouda. Pieter is een veehouder van zevenendertig, vader van vijf levende en vijf overleden kinderen, en echtgenoot van een vrouw die voor de elfde keer zwanger is. Dat is Neeltje Baas-Heijkoop. Het echtpaar Baas en het echtpaar Van Dam zijn dik bevriend met elkaar en eten ook regelmatig samen.

Op een dag, als watermolenaar Teunis niet thuis is, legt melkboer Piet voor een praatje aan bij de molen. Niesje zit met wat naaiwerk aan tafel. Piet komt er gezellig bij zitten en steekt een pijp op. Ineens geeft hij haar echter een zoen en verklaart haar zijn liefde. Dan springt ook de vonk over bij Niesje. Die liefdesverklaring was het begin van een verhouding waarbij Piet en Niesje regelmatig met elkaar, in ‘onkuische min’, de overspelige liefde bedreven. Niesje ging ook vaak met haar minnaar mee naar Gouda, zogenaamd omdat zij daar het een en ander te regelen of aan te schaffen had.

Op een van die daagjes Gouda valt het besluit dat zij samen de twee mensen die een blijvende relatie van hen beiden in de weg staan, Niesjes man Teunis en Piets vrouw Neeltje, op een subtiele manier zullen laten overlijden. Zodat zij daarna, als bedroefde weduwe en weduwnaar, elkaar kunnen troosten in een nieuw huwelijk. Bij apotheker Hoogland en bij drogisterij ‘De Goudse Gaper’ in Gouda schaft Piet daarom ‘rottekruid’ aan. Om de vele ‘rotten’ in zijn stal en op zijn erf mee te bestrijden, zo deelt hij de drogist mee. En met dit ‘rottekruid’ ofwel arsenicum, gaat hij terug naar het Beijersche. Om een lang verhaal uit meer dan honderd pagina’s processtukken wat te bekorten: op 16 november 1817 overlijdt plotseling Neeltje Baas-Heijkoop, negenendertig jaar oud. Veehouder-melkboer Pieter Baas is weduwnaar. Drie weken later is ook de jonge watermolenaarsvrouw Niesje plotseling weduwe, wegens het schielijk overlijden van haar man Teunis van Dam op 8 december.

In de Beijersche buurt en op het dorp vinden ze die twee sterfgevallen toch maar een raar toeval en de Stolwijkse schout Arie de Ruijter, die tevens chirurgijn is, stuurt de veldwachter op de weduwe en de weduwnaar af voor onderzoek. Maar beiden ontkennen elke betrokkenheid bij de dood van hun echtgenoten. Dan wordt het de schout te moeilijk en hij draagt de zaak over aan justitie in Gouda. Daar wordt ook vermoed dat er gif in het spel is en geeft men opdracht de beide lijken, inmiddels al weken in de grond, weer op te graven voor nader onderzoek. Ze worden overgebracht naar de schuur van herbergier Nicolaas Swanenburg in Stolwijkersluis, voor autopsie door enkele artsen en chirurgijns, waaronder de befaamde Goudse medicus dr. Büchner. Die lijkschouwers zagen het al meteen: in alle organen herkenden zij sporen van arsenicum.

**EEN WAARE
GESCHIEDENIS
van een Gruwel der
VERGIFTIGING,
Welke buiten GOUDA is voor-
gevallen, van een Boer die
met**

Titelblad van Een ware geschiedenis van een gruwel der vergiftiging, enz.

beide daders, de 'Onkuische Moolenaars vrouw' en haar melkboer, nog in de gevangenis te 'wagten met verlangen / Om hunne straf te ontvangen'. Het was immers niet niks geweest wat zij hadden gedaan, ook al niet voordat zij de moorden pleegden: 'In alle gyle Zonden, / Leefden zij ongebonden'. Maar er was misschien nog hoop voor hen, want de 'Beweegrede tot bemoedigheid aan de twee Gevangenen' waarmee het rijm eindigt is een gebed tot God die mogelijk nog 'hunne schrikkelyke Overtredingen geliefde te vergeven'. De wereldlijke rechters bleken daar echter niet toe bereid.

Goudse 'cherchers' bestreden 'sluikerijen'

Door de Lopikerwaard liep sinds oeroude tijden een grens: die tussen de zelfstandige gewesten Utrecht ('t Sticht') en Holland ('Holland en Westvriesland'). In bepaalde perioden fungeerde die als een echte landsgrens. Die grens werd ook, zoals dat betaamt bij echte grenzen, bewaakt door douaniers, in de achttiende eeuw in Holland 'cherchers' geheten, ongetwijfeld een verbastering van het Franse woord 'chercheur'. Hun taak was vooral te 'rechercheren' of bepaalde goederen die 'impost-subject' waren (onderhevig aan belastingheffing) niet van het ene gewest naar het andere werden gebracht zonder dat daarover een heffing werd betaald. Het ging daarbij om artikelen als brood, zout, zeep, 'keersen' en sterke drank, goederen waarop in het gewest Holland een flinke 'impost' (accijns) werd geheven en in Utrecht niet of tegen een lager tarief.

Toen vond de Goudse justitie het tijd worden de zaak over te dragen aan de Rotterdamse justitiële collega's. Daar vandaan kwam de Beijersche dubbele moordzaak uiteindelijk op de rol van het Hof van Assisen in Den Haag terecht.

Inmiddels hadden de verdachten een volledige bekentenis afgelegd. Ze werden beiden door het Hof ter dood veroordeeld, Pieter Baas via ophanging aan de galg, Niesje van Dam-van den Berg door verwuring aan een wurgpaal. Beide vonnissen werden op dezelfde dag, 7 mei 1818, in Den Haag ten uitvoer gebracht.

Voor uitgever Johannes Scheffers in Rotterdam was deze opzienbarende moordzaak aanleiding om een rijmprent uit te brengen over deze Ware en Verschrikkelyke Gebeurtenis, Voorgevallen in een Buurt genaamd BEYEREN, met daarin onder andere de strofen: 'Eerst schonden zy hun Huwelijksbed / En toen nog daar beneeven / Bragt men er drie om 't leven'. Dat derde slachtoffer was het ongeboren kind van Neeltje Baas-Heijkoop, waarvan zij bij overlijden zes maanden zwanger was geweest, zo bleek bij de lijkschouwing.

Johannes Scheffers, 'Boekdrukker in de Prinsestraat', had tevoren ook al een andere dichter aan het werk gezet om deze druk besproken moordzaak te bezingen, in een boekje getiteld Een ware Geschiedenis van een Gruwel der Vergiftiging, Welke buiten GOUDA is voorgevallen. Op dat moment zaten

Die cherschers zwierven door het grensgebied en hadden ook een paar vaste plekken waar zij het passerende goederenverkeer controleerden. Zo waren in Gouda acht cherschers gestationeerd die ook verantwoordelijk waren voor buitenposten langs de Utrechts-Hollandse grens in Polsbroek, in Oukoop en langs de beide Wierickes. Daar dienden zij de ‘menigvuldige sluijkerijen’ die daar plaatsvonden tegen te gaan en de ‘sluijkers’ bij het vervoer van hun ‘sluijkgooderen’ op heterdaad te betrappen. Zij hadden op die plekken de beschikking over een speciaal douanekantoortje dat in documenten met ‘s Lands Huisjen’ werd aangeduid.

Oudewater en Schoonhoven hadden eigen cherschers die moesten toezien op alles wat er vanuit Willeskop respectievelijk Willige Langerak Holland werd binnengebracht. In Schoonhoven dienden de cherschers ook, met behulp van een schip, het goederenverkeer over de Lek te controleren.

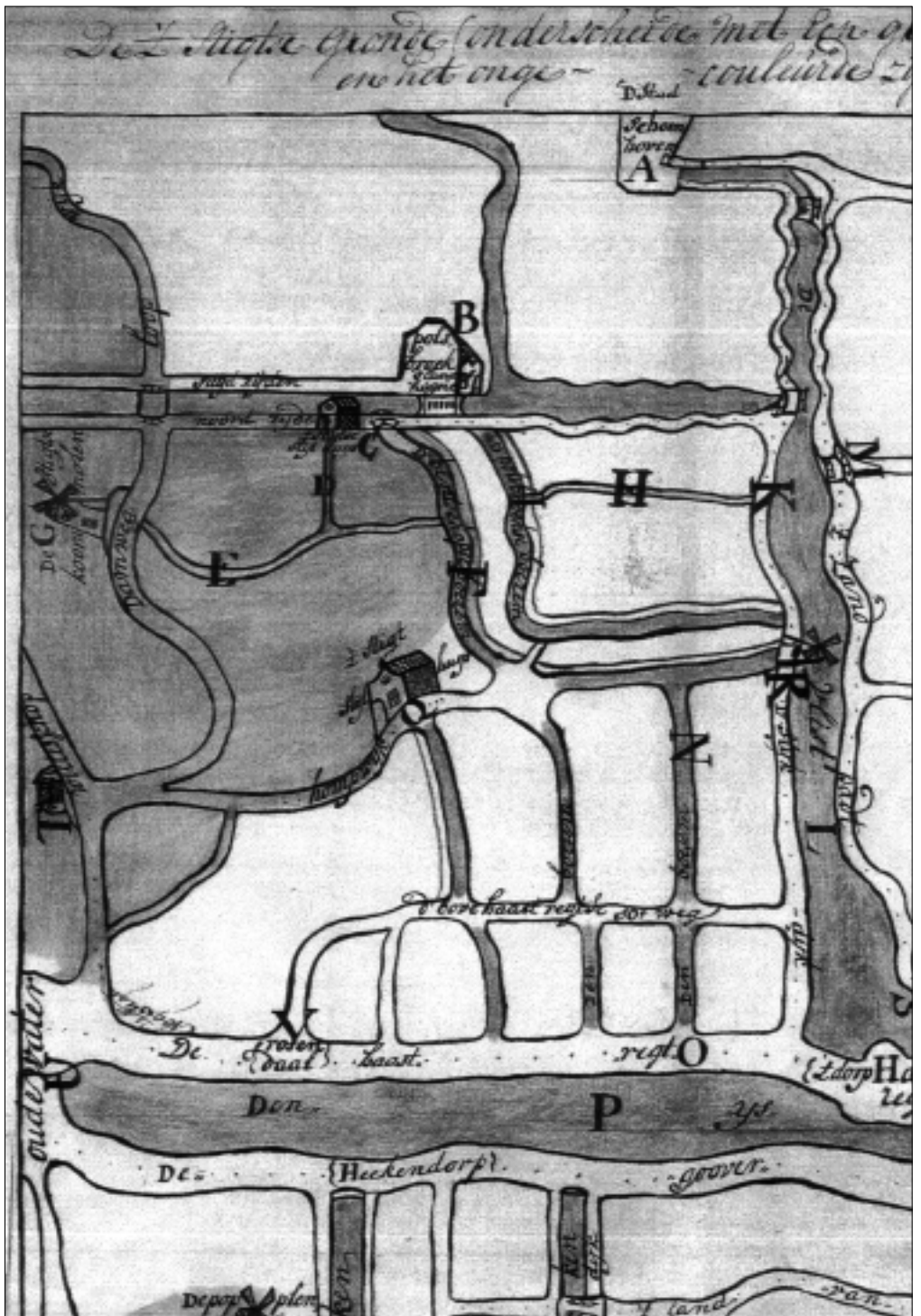
In Gouda was rond 1750 een zekere Huijbert van Akerval ‘opzichter der Chergers & deurwaarder’. Van Akerval vond dat zijn team van acht man ernstig onderbezet was. Ook zaten er grote mazen in het bewakingsnetwerk, bijvoorbeeld bij Haastrecht en Hekendorp. Bovendien werden de tegenstrevers, de ‘sluijkers’, steeds inventiever in hun methoden om hun smokkelwaar de grens over te brengen. Zo hadden zij zelfs bij Polsbroek een speciale verbindingssloot gegraven om hun spullen met een bootje van Utrechts naar Hollands gebied te kunnen smokkelen zonder dat de cherschers hen daarbij konden aanhouden. Van Akervals ergernis over die ‘sluiksloot’ was groot. Hij besloot daarom een uitvoerige brief te schrijven aan het landsbestuur van Holland en West-Friesland en daarin een pleidooi te houden voor uitbreiding van zijn staf met minstens twee man. Als reden hiervoor voerde hij aan dat voor de acht cherschers die in Gouda dienst deden ‘door het gestadig Chergeren in de ver afgeleegde plaatse, het al te vatigand (= fatigant, vermoeiend) is voor het klijn getal manschap’.

Ook zouden hij en zijn manschappen de beschikking moeten krijgen over een boot. Die extra mannen zouden dan het fiscale lek in Haastrecht kunnen dichten en met de boot zouden de toenemende ‘sluijkerijen’ te water bestreden kunnen worden.

Om zijn superieuren in Den Haag te overtuigen van de noodzaak van die boot tekende Huijbert van Akerval eigenhandig een uitgebreide kaart van het grensgebied met daarop exact aangegeven waar de smokkelwaar vandaan kwam en welke vaarroutes de smokkelers gebruikten. Die plattegrond (‘een plaan’) stuurde hij mee als bijlage bij zijn brief. Met een groene tint gaf hij het rechtsgebied van het Sticht aan, met blauw de waterwegen in het gebied. Het territorium van het eigen gewest Holland liet hij wit. De volledige kaart, met het formaat van ongeveer een hedendaagse krantenpagina, besloeg het hele grensgebied tussen Schoonhoven en de Oude Rijn bij Nieuwerbrug.

De herkomst van alle smokkelwaar was steeds een ‘slijthuis’ (kruidenierswinkel) dicht bij de grens. Aan de noordzijde van Polsbroek bevond zich zo’n ‘slijthuis’ net op Utrechts grondgebied, evenals in Hoenkoop (dat Van Akerval op zijn kaart ‘Hompwijk’ noemt). Daar verkocht men onder andere brood, meel, ‘blom’, zout, zeep en sterke drank, allemaal zaken die in Holland aanzienlijk zwaarder belast werden dan in Utrecht. Ook in de buurt van de plek waar de Damweg op de Willeskopse IJsseldijk uitkomt, bij de Rolaf dus, bevond zich zo’n slijthuis van een bakker.

Aan die Damweg stond halverwege Oudewater en Polsbroekerdam ook nog een korenmolen die onder Utrecht ressorteerde en waar vandaan veel meel belastingvrij Holland werd binnengesmokkeld. De ‘sluijkers’ voeren daarbij met een bootje vanaf die molen een wetering in die hen in de Benschopse boezem bracht. Ze konden dan rechtsaf die Benschopse uitwateringswetering volgen en kwamen zo vanzelf ten oosten van Haastrecht bij de heul in de IJsseldijk terecht. Daar werd het gesmokkelde meel over de dijk gebracht naar een bootje op de Hollandsche IJssel. Daarmee voeren de ‘sluijkers’ dan naar een paar Haastrechtse bakkers die ‘metterwoon agterwaarts tegen den IJssel’

De door Huijbert van Akerval eigenhandig getekende kaart van het grensgebied tussen Holland en Utrecht dat hij met zijn Goudse 'cherchers' moest bewaken. Het zuiden is boven. Midden boven het dorp Polsbroek, rechts de Vlist. Het getinte gebied links is Utrechts territorium.

waren gevestigd. Aan deze smokkelpraktijk konden de Goudse cherchers weinig doen omdat zij helaas 'ontbloot' waren 'van een Schuijt'.

De smokkelaars konden ook de Benschopse watergang dwars oversteken en een sloot in varen die hen tot aan de 'Slijkdiijk' van de Vlist (de Oost-Vlisterdiijk) bracht. Ze waren dan al ruimschoots op Hollands grondgebied en geen chercher kon dan nog aantonen dat de goederen die zij bij zich hadden illegaal waren geïmporteerd uit het Sticht.

De smokkelwaar werd dan over de Vlist naar het 'Zandpad' (West-Vlisterdiijk) gebracht, en verder westwaarts naar Bergambacht, Stolwijk en Berkenwoude.

Oudewater had zo zijn eigen impost-problemen. In die stad, 'omcingelt zijnde met Stigtse Bodem', waren maar twee cherchers gestationeerd. Het was logisch dat zij met hun tweeën niet al de vier stadspoorten in de gaten konden houden door welke Stichtse smokkelwaar dit Hollandse stadje binnengebracht kon worden. Het gewest Holland verloor hier dus forse bedragen aan gemiste heffingen, net als in Haastrecht.

In Hekendorp was de situatie ook bedroevend: Huijbert van Akerval kende geen andere plaats die in fiscaal opzicht 'zoo blood legt' en waar zoveel 'Occaasie is om te kunnen sluijken'. Extra man- en slagkracht voor de ambtenaren was dus dringend nodig in het hele grensgebied dat onder Gouda ressorteerde.

In de stad Gouda zelf lagen trouwens ook belangrijke taken voor de cherchers.

Daar moest met name 's nachts de boel flink in de gaten worden gehouden vanwege het feit dat er zoveel schepen passeerden die bleven 'vernagten' en waaruit in de nachtelijke uren wel eens contrabande wilde verdwijnen naar adressen in de stad. Vooral wijnkelders en bepaalde andere 'trafiquen' dienden daarbij scherp in het oog te worden gehouden.

Dat de acht Goudse cherchers daarnaast ook verantwoordelijk waren voor een aantal controleposten buiten de stad was daarbij extra belastend voor hen. Collega's in andere plaatsen hoefden alleen bij een slagboom of stadspoort te staan. Maar de mannen uit Gouda moesten steeds naar Oukoop of Polsbroek marcheren, over 'moerassige weegen'. Kwamen zij daar na uren lopen aan, dan bleek er vaak geen fatsoenlijk stro voorhanden om op uit te rusten. Soms hadden zij zich zelfs moeten behelpen met 'nat oud hooij'. Een opslag van 10 stuivers per week zou de cherchers echter beslist 'veel ancourageeren (stimuleren) om hun Pligt getrouw waar te neemen'.

Aldus het relaas van de Goudse chef-chercher Huijbert van Akerval in zijn brief van 6 juli 1754 aan zijn superieuren in Den Haag.

De namen van de Goudse cherchers waren: Jan van Leeuwen, Willem van der Bent, Theunus van der Linden, Quirijn van Ijk, Dirk Claudius, Christoffel Thern en Jan Frunt. Zij genoten allen een salaris van 30 gulden per maand. De achtste chercher was uiteraard chef Huijbert van Akerval zelf. Hij verdiende vast iets meer, maar dat vermeldt zijn 'missive' niet.

Bronnen

- Nationaal Archief Den Haag, Archief processen Hof van Assisen 1811-1838, inv.nr. 155, dossier 608.
- Nationaal Archief, Den Haag, Archief Collectieve Middelen Zuiderkwartier Holland, inv.nr. 136.